

Řečtina kolem nás

Dagmar Muchnová

FF UK

Máte pocit, že klasická řečtina je exotický a nepotřebný jazyk? Vůbec ne! Setkáváte se s ní denně. Tvoří totiž základy nejrůznějších odborných i neodborných slov, ať již přímo, nebo prostřednictvím latiny, nebo některého jiného jazyka. Co třeba *diskotéka, kino, mikroskop, monolog, ekonomie, gramatika, biografie, analgetika, anarchie*? Jejich řecké kořeny najdete i v angličtině: *disco, cinema, microscope, monologue, economics, grammar, biography, analgetics* (= painkiller), *anarchy*, francouzštině i v jiných jazycích.

1. Slova s latinskými nebo řeckými kořeny

- **Odborné názvosloví – latina**

termín *lingvistika* < lat. *lingua* = jazyk

- **Slova denního úzu – latina**

prezident < lat. part. *praesidēns* od

praesideō ‘řídit, spravovat, vládnout’

ministr < lat. *minister*, -a, -um ‘pomocník, sluha’ → : ‘pomocník vladaře, správce’; X *ministrant*

fáma (hov.) < lat. *fāma* ‘povídání, sláva’

- **Nejen latina, ale i řečtina**

tyran < řec. *tyrannos* ‘absolutní vládce’

anarchie < řec. *anarchiá* < řec. *an* (záporná předpona *a-* // *an-*) + *arché* ‘vláda’

anekdota < řec. *anekdota* ‘nevydané texty’
< řec. *an-* (záp. předpona) + *ek*
(předpona ‘z-, vy-’) + řec. *dotos* ‘daný’

diskotéka < z angl. a fr. *discothèque* <
novotvar z řec. *diskos* ‘plochý kotouč
k házení’ (> lat. *discus*) + řec. *théké*
‘schránka’; **Diskobolos** (obr.)

kino < řec. *kinó* ‘pohybuji se’

Diskobolos (Myrón) – pol. 5. st.

- **Nejen čeština, ale téměř všechny evropské jazyky**

internacionalismy = mezinárodní slova

– **přímé převzetí:** : *koiné, agora, autonomie,*

– **prostřednictvím latiny:**

- *škola* < lat. *schola* // *scola* < řečt. *scholé*
(‘odpočinek, volná chvíle ke studiu přednáška’ >
‘místo, kde se vedou učené rozhovory, škola’)
- *barbar* řec. *barbaros* > lat. *barbarus*

– řecká slova, přejatá do **latiny**, používaná **vzdělanými** vrstvami obyvatelstva:

- čes. *filozofie* < řec. *filosofia* > lat. *philosophia* (= *scientia*); **Philosophical Faculty**
- čes. *rétorika* < řec. *rétoriké* (sc. *techné*) > lat. *rhetorica* (= *ars oratoria*)

– řecká slova přejatá do latiny ve **středověku** či **později**

- *anémie* (chudokrevnost) < řec. *anamiá* ‘bezkrvnost’ < *an-* + *haima* ‘krev’ (cf. *hemo-*), přes novolat. *anaemia*

– **umělá** slova tvořená z řec. základů:

kino , mikrobiologie, analgetika

– **kalky** z latiny:

syntax, subjekt

– **indoevr. kořen:** slova jsou v řečtině i
v latině:

fáma < lat. *fāma*, < řec. *fēmē*

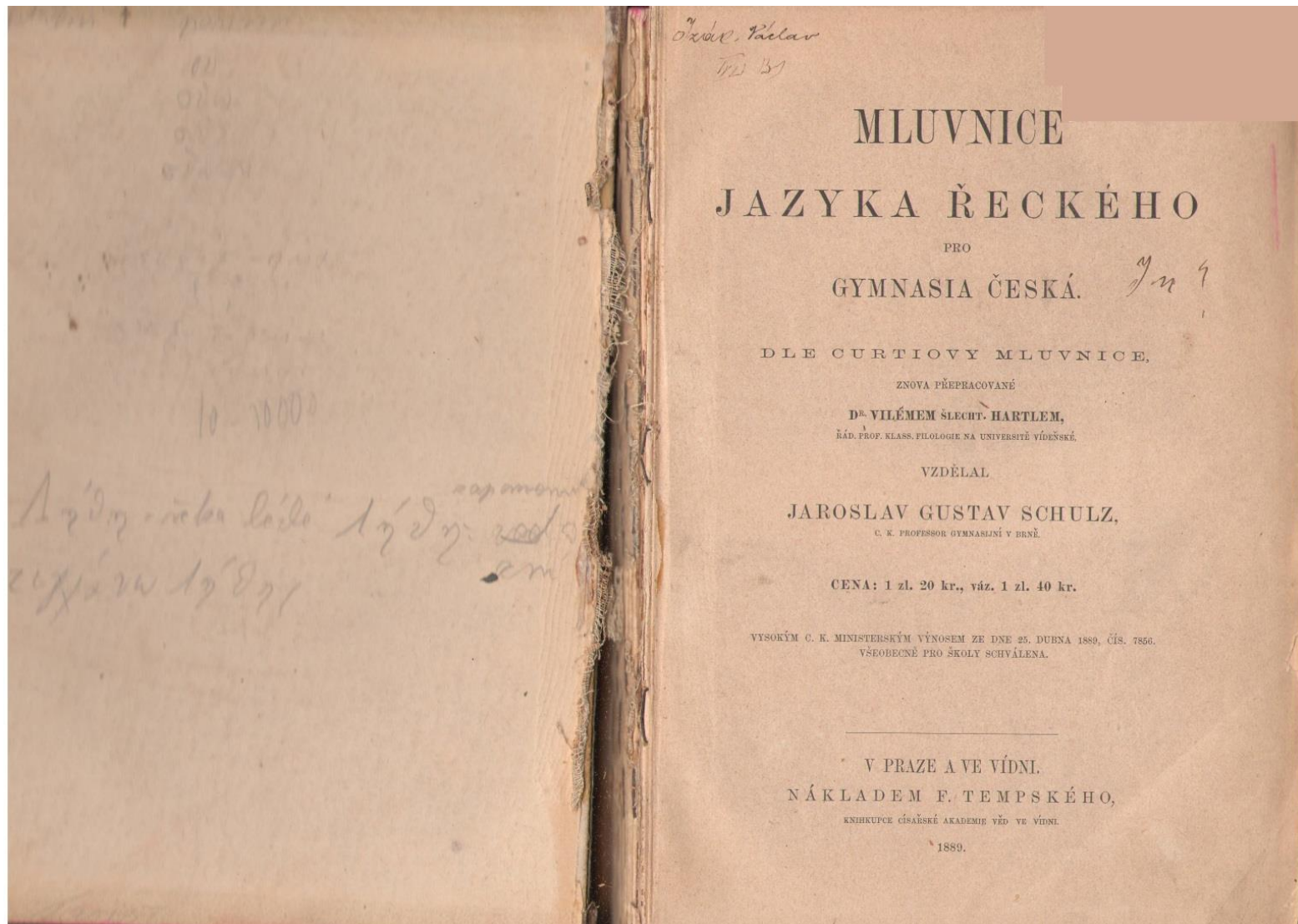
Do češtiny ovšem byla lat. a řecká slova přejímána
prostřednictvím jiných moderních jazyků: *filozofie,*
komedie, tragédie .

2. Řečtina x starořečtina x новоřečtina x klasická řečtina

- výuka *řečtiny* v klasických gymnáziích i později (Schulze 1889, Fürst 1930, Niederle 1974 – **obr.**)
- novořečtina (Modern Greek, Neugriechisch)
- řečtina x novořečtina
- starořečtina x novořečtina
- klasická řečtina

Jediný řecký jazyk od 1600 př.n.l - dodnes

Schulze 1889

Cvičebnice Fürst 1930

CVIČEBNICE
JAZYKA ŘECKÉHO
PRO V. A VI. TŘÍDU GYMNASIÍ.

NAPSAL

Dr. KAMIL FÜRST.

SCHVÁLENO VÝNOSEM MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY ZE DNE
28. KVĚTNA 1930, č. j. 77.480-II-30.

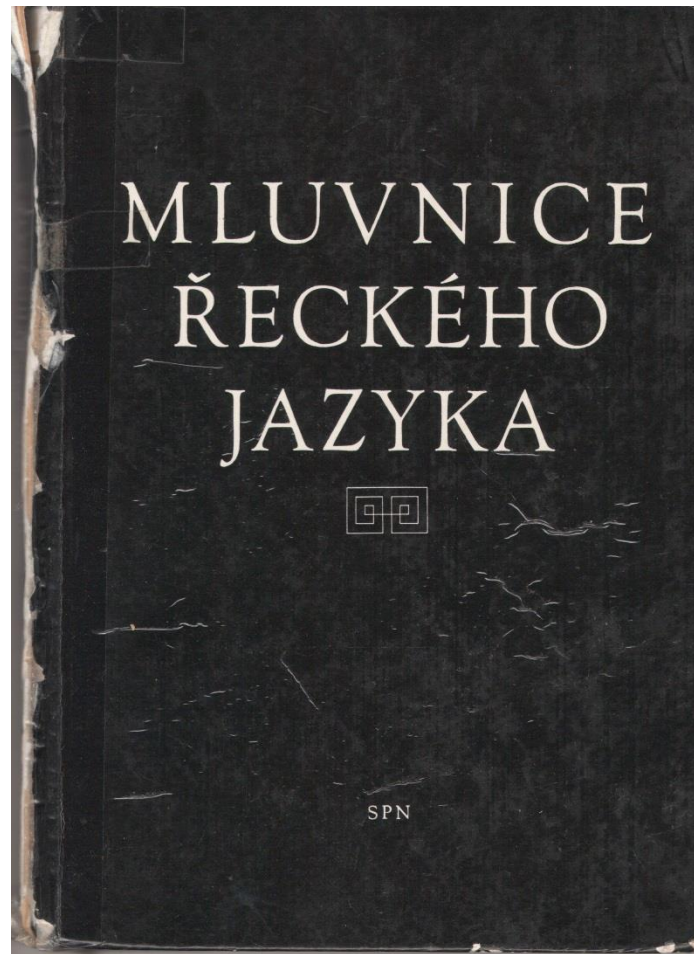
Cena váz. Kč 22'60.

Knihkupec
Ludvík Souček
Praha II., Riegrovo nábř. č.6.

V PRAZE 1930.

NÁKLADEM
„PROFESORSKÉHO NAKLADATELSTVÍ A KNIHKUPECTVÍ V PRAZE“,
SPOLEČNOSTI S R. O.
TISKEM „POLITIKY“ V PRAZE.

Niederle 1974

3. Řečtina ve funkci mezinárodního dorozumívacího jazyka

- Latina jako internacionální jazyk (západní Evropa): *antika, středověk*
- Řečtina jako internacionální jazyk (východní Evropa a Malá Asie): *helénismus, byzantské období*
- Antické dialekty (attičtina, iónština, aiolština, dórština atd.) – **koiné**
- *Graecia capta ferum victorem cepit* (Hor. Listy)

4. Slova s řeckými kořeny

V běžném životě

- **Jeden řecký kořen:**

- ***inkoust*** < řec. *enkauston* ('vpalované barvivo'); odvozené od *en* 'do, v' + *kaiō* 'pálím; přes střlat. *incaustum*, angl. 'ink'.
- ***revma*** ('onemocnění svalů a kloubů') < řec. *reuma* 'proud, tok', *reō* 'teču, proudím', prostřednictvím něm. 'Rheumatismus' a lat. *rheumatismus*
- ***rýma*** < řec. *reuma* 'proud, proudění, tok' ; přes fr. *rhume*, z lat. *rheuma* < řec. *Reuma*
- ***Sofie, Vasil, Irena; drama, etika***

- **kalky (doslovné překlady)**

gramatická terminologie (viz konec prezentace)

- řec. *theátron* ‘místo pro dívání se --> hlediště --> divadlo jako celek’ : angl. *theatre* X čes. *divadlo* (řec. *theómai* ‘dívám se’. Angl.: převzetí řec. slova X čj. kalkový překlad. Cf. hovorové až slangové *tyátr; teátrální; teatrologie*.)
- řec. *rinokerós* (*ri-no-* ‘nos’ + *kerós* ‘roh’), přes lat. *rhīno-cerōs*, kalkem do češ. *noso-rožec*

- **slova složená (kompozita, složeniny) – 2 řecké kořeny:**

- *demokracie* < řec. *dēmokratiā* < složenina *dēmos* ‘lid’ + *kratō* ‘vládnou’
- *komedie* < řec. *kómóidiá* (< řec. *kómos* ‘radovánky, veselý průvod’ + *ódé* ‘píseň, zpěv’ (cf. *óda*, přes lat. *comoedia*)
- *tragédie* < řec. *tragoidiá* < řec. *tragos* ‘kozel’ + *ódé* ‘píseň, zpěv’ (přes lat. *tragoedia*)
- *pedagog* < řec. *paidagógos* < řec. *pais, -dos* ‘chlapec, dítě’ + *agó* ‘vedu’ (přes lat. *paedagogus*)
- *biosféra* (živý obal Země) < řec. *bios* ‘život’ + *sfaira* ‘koule, míč’ (cf. *atmosféra, hydrosféra, hemisféra*)
- *ekonomie* < řec. *oikonomiá* ‘hospodaření, správa’ < řec. *oikos* ‘domácnost, hospodářství’ + *nemó* ‘mám v držení, spravuji’ (přes franc., něm. a angl.)

- **často užívané kořeny**

- *tēle-* ‘daleko’: *telegraf, telegram, telefon*

- *mikro-* ‘malý’: *mikrofón, mikroskop*

- *makro-* ‘velký, dlouhý’: *makrobiotika, Makro, makroskopický*

- *mono-* ‘jeden’: *monografie, monotematický, monolog, monolit, monarchie, monogram, monotheismus*

- *auto-* ‘sám’: *automobil, automat* < řec. *automatos* (z fr. 16. st. *automate* ‘samočinný’) < řec. *autos* ‘sám’ + *manthanó* ‘učímse’; cf. *autogram, autonomie*

- *-logie*: *biologie, anthropologie, mykologie, grafologie, paleografie, ornitologie, psychologie, mykénologie* (názvy vědeckých disciplín)

- *-thēka* ‘úložiště’: *bibliothéka, apothéka, glyptotéka,*

- **metrická soustava (řec. *metron* ‘míra’)**

- *kilo-* ‘tisíc’ < řec. *chilioi* ‘tisíc’: čes. *kilogram* < řec. *chilioi* + řec. *gramma* (‘řádka, záznam’); *kilometr* < + řec. *metron* ‘míra’,
- *hekto-* ‘sto’ < řec. *hekaton* ‘sto’: čes. *hektolitr*,
- *deka* ‘deset’ < řec. *deka*: *dekagram*

pojmenování dílčích jednotek však pochází z latiny (i když vlastně lat. a řec. výrazy pro *deset* a *sto* mají stejný ie. kořen):

- *deci* < lat. *decem*;
- *centi-* < lat. *centum*
- *mili-* < lat. *mille*

- **hybridy řecko-latinské (umělá slova)**

automobil, ortopéd, hypervitaminóza

- **hybridy latinsko-řecké (umělá slova)**

biatlon, celofán, centimetr

- **hybridy řecko-české:**

*mikrotužka, mikrosvět, mikrospánek,
monočlánek, monokl*

Slova s řeckými kořeny

v odborné terminologii

- názvy věd, oborů a disciplín: *akustika, matematika, logika, filosofie, biologie, historie, ekonomie, antropologie, mykologie, grafologie, paleografie, ornitologie, psychologie, psychiatrie, fyzika*
- filozofie: *etika, sofistika, atom*
- medicína: *anestézie, alergie, anémie, antibiotika, artróza, psychologie, psychiatrie, oftalmologie, patologie, pediatrie,*
- biologie (*bios + logos*): *streptokok* ‘nejmenší organismus’. Uměle vytvořené z řec. *streptos* ‘stočený, + *kokkos* (‘semeno, jádro’); fr. *streptocoque* 1894.

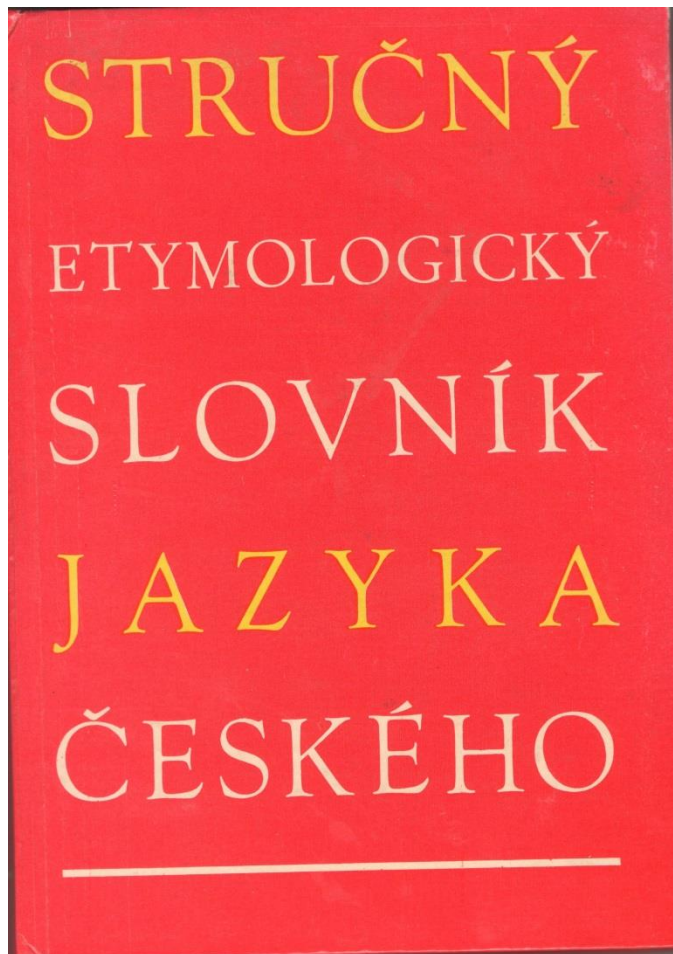
5. Zkoumání vpravdě detektivní

- u nás - malá pozornost (Žaža – **obr.**)
- cesty přejímání – často spletité
- zkoumání vývoje slov = **etymologie**
antuka – fr. en tout cas ‘ v každém případě ’
- *etymologie* < řec. *etymos* ‘pravý’ + řec. *logos* ‘slovo, nauka, věda’ - etymologické slovníky češtiny (**obr.**)
- slova zdomácnělá (asimilovaná)

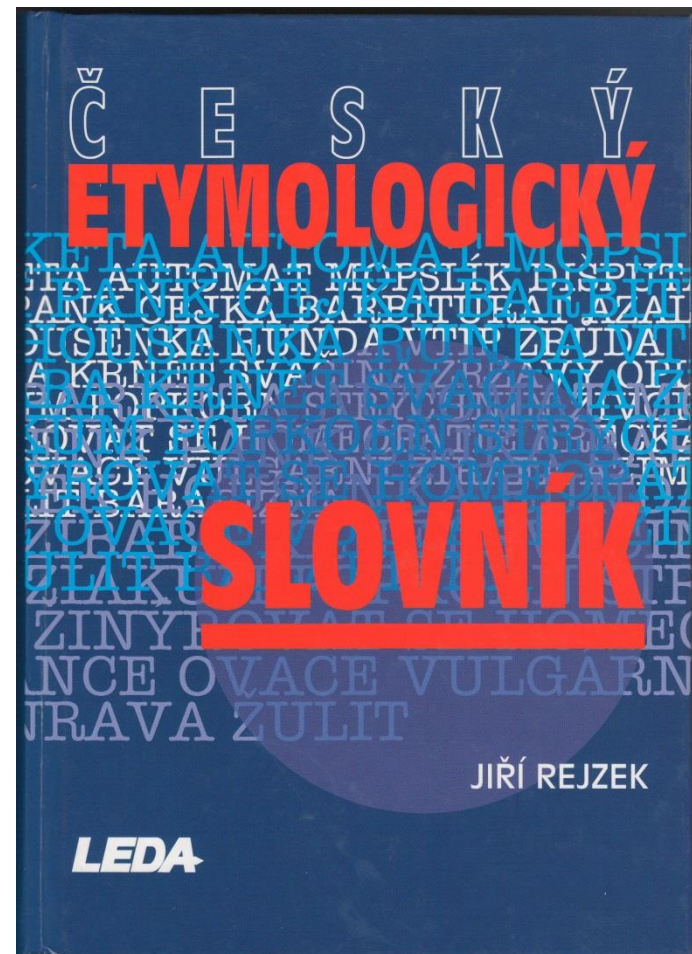
Stanislav Žaža 2010

Holub – Lyer 1978

Rejzek 2001

6. Lingvistická terminologie

Základ gramatické terminologie – Řecko

- někdy latina přebírá termíny přímo: lat. *syntaxis* < řec. *syntaxis*; lat. též *verbōrum strūctūra*; čes. **syntax** ‘skladba’
- jindy termín vzniká přímo v latině **na základě řeckých kořenů**:
čes. *morfologie* ‘tvarosloví’ (lat. *morphologia* n. *formarum modorumque descriptio*), cf. řec. *morfé* ‘podoba. tvar’
- nepřímo prostřednictvím doslovného překladu do latiny (a češtiny): **kalky**:
lat. *subiectum* < řec. *hypokeimenon* (čes. *podmět, subjekt*)
lat. *articulus* < řec. *arthron* (angl. *article*, čes. *člen*)
- někdy **intervence latiny zcela chybí**:
parataxe ‘souřadnost’ (jako termín na přelomu 19./20. st.) < řec. *parataxis* < řec. *para* ‘vedle’ + řec. *tattó* ‘řadím’

7. Řecké předpony

- ana- ‘nahoru, po, opět’:
anachronismus, analogie, anatomie
- anti- ‘proti’:
antipatie, antibiotikum, (lat. ante-)
- hyper- ‘nad’: (cf. lat. *super*):
hyperbola, hypermarket, hypertenze, hyperkritický, hypertrofie
- hypo- ‘pod’:
hypotéza, hypotéka, hypotaxe
- dys- (něco negativního): *dysfunkce, dysgrafik, dyslektik*

8. Cvičení

doplňte mezinárodní termíny

řecký kořen	definice termínu
bios 'život' grafó 'píši'	literární žánr založený na popisu života nějaké většinou známé osobnosti
autos 'sám' bios 'život'	Epický lit. žánr spočívající v autorově vylíčení vlastního života, popř. některých jeho úseků.
algos 'bolest'	léky proti bolesti
kratos 'moc' vláda'	politický režim, kde vládne lid
nekros 'mrtvý'	pohřební řeč
skopó 'pozoruji'	nástroj k pozorování nepatrných částíček
theos 'bůh'	člověk, který nevěří v boha

9. Seznam slov s řeckými kořeny (výběr)

hypnóza	cynik	gymnastika	krize
teorie	d'ábel	gynekologie	kosmetika
atlet	diagnóza	heliocentrismus	krypta
teorie	didaktika	hierarchie	melancholický
bible	dieta	sympatie	mimika
anděl	empirie	chirurg	misanthrop
evangelium	euthanázie	chronický	misogyn
mykolog	farmacie	kronika	oceán
antarktida	filantrop	katastrofa	ofthalmologie
agorafobie	filologie	kleptomanie	paralela
anthropologie	gastronom	kaligrafie	patetický
apatie	gigant	kráter	polemika
apologie	gymnázium	kritérium	somatologie

Děkuji za pozornost